

др Чедомир АНТИЋ

СРПСКЕ ИЗДАЈЕ

M
Vukotić
Media

Јун, 2024.

др Чедомир АНТИЋ

СРПСКЕ ИЗДАЈЕ

M
Vukotić
Media

Јун, 2024.

ИЗДАЈА НИЈЕ СРПСКА ОСОБИНА

За српски народ слога је идеал. Идеал који је национални кредо и мото народног грба.

Године 1872. аутономна Кнежевина Србија је од Београда допирала тек до Алексинца, малена Црна Гора није имала излаз на море ни Подгорицу, а три четвртине Срба живело је у подаништву султана и ћесара – улицама Београда проширила се песма, названа по првом стиху и обраћању, *Боже, њравде*. Она ће постати и са много прекида и сумњи до данас остати химна Србије и српског народа. Један њен стих гласи:

„Нек на српској блиста грани
братске слоге златан плод,
Боже спаси, Боже храни
српске земље, српски род!“

Много се тога променило са оснивањем југословенске државе и успостављањем комунизма. Ипак, мотив издаје – тог наличја слоге – остао је важан. Из иностранства преузета, никад потпуно званична и увек донекле спорна (током последњих петнаест година важења на српским стадионима и домаћа публика ју је дочекивала звиждуцима) и химна *Хеј Словени* захтева слогу, проклињући издају:

Живи, живи дух словенски
Живеће вјековма!
Залуд прети понор пакла
Залуд ватра грома.
Ми стојимо постојано
Као клисурине.
Проклет био издајица
наше домовине!

На српском грбу, под свим режимима – од раног Новог века до данас – стоји црвени штит подељен белим крстом на четири поља, на сваком од њих је грчко слово „вита“ („бета“). Да су комунисти знали да ова слова представљају стари, у Византији замишљен симбол Христа, сина Божијег („Цар Царева Царује Царевима“), можда би и тај део грба заменили или би га просто избацили као што су учинили са крстом, и грб би остао празан, сасвим довољно и симболично црвен.

Комунистичке власти су, баш као и народ, по свему судећи веровале да ова „оцила“ или „огњила“ представљају ћирилично слово „С“. Реченица „Само слога Србина спасава“ до данас је остала мото српског народа. Грб-штит с крстом и оцилима

хералдичари сматрају грбом српског народа, док је римско-византијски сребрни (бели) орао симбол српске државе још од времена Немањића. Када је крајем осамдесетих година претпрошлог века формулисао грб Краљевине Србије, велики српски историчар, филолог, два пута премијер и председник Српске краљевске академије наука Стојан Новаковић поручио је да народ и државу том приликом после обнове државне независности „спајамо да их никада више не раздвојимо“. Сатиричари су – имајући у виду страшну судбину српског народа у 20. веку – подељеног идеологијама и верама, утонулог у грађански рат и завађеног с јужнословенским суграђанима (за које је веровао да су му сународници) – формулисали овај акроним као „Србин Србина секиром сече“.

Проблем с наративом државних циљева и мотоа је и у томе што они углавном представљају супротност стварним догађајима историје и истинском стању у народу. Они су нека врста изражене жеље и пожељног, али недостигнутог идеала. Рецимо, мото Бразила, земље салсе, карневала и неуспешног латинског мелтинг пота гласи „Ред и напредак“. Мото немирне и растрзане афричке ДР Конго је „Правда, мир, рад“. Највећа колонијална империја у историји Велика Британија преузела је мото својих краљева, који гласи „Бог и моје право“ (још мање је овај кредо имао смисла када су се њоме украшавали узурпатори Плантаџенети или Тјудори, те далеки рођаци и туђини Хановерани).

У овој књизи представићемо повест издаје у српској прошлости. Испитиваћемо да ли је она била баш толико распрострањена и колико је заиста била

кобна. Од основног мотива косовског мита преко тешких година османског јарма, тужне повести о последњој династичкој борби око трона у Европи, па до идеолошких завада које су по дубини имале мало упоредника у свету средине 20. века, управо је издаја зла коб, змија из Еденског врта која прати српски народ. Но, да ли је баш тако било? Јесу ли те „српске издаје“ по нечему посебна појава?

Од тријумфа левице у западној култури крајем шездесетих година и времена постмодерне, релативизоване су многе, до тада важне идеје и идеали. Издаја се у великом броју држава задржала као кривично дело, али су суђења и кажњавање издајника, са изузетком, разуме се, Сједињених Држава, постали изузетно сложени и практично немогући у Европи и већини њеног планетарног расејања.

У Србији је овај преступ таворио на маргини – након што су после 1944. због њега осуђени на смрт како колаборационисти с нацистима тако и комунистички противници у грађанском рату – да би током осамдесетих и деведесетих година 20. века постао предмет политичких кампања, подметања и опште поруге. Током грађанских ратова на развалинама Југославије: необичне прилике, општа пропаст, санкције и асиметрични рат са САД и савезницима („целим светом“ – како се онда често говорило) вођен местимично и различитим интензитетом, изазвали су међу Србима дубока и противречна осећања. Промене су се догађале, а нове стварности успостављале тако вратоломном брзином да је и сâм концепт издаје до краја релативизован. Будући да је термин „издајник“ злоупотребљаван у политичком животу, оптужба за издају претворила се

у етикету која је коначно и извргнута руглу. Чак је и аутор ове књиге, сада већ давног септембра 1997. године, на страницама угледне *Полиџике* назван издајником и новим „Вуком Бранковићем“. После свега шест година, постао сам *Полиџикин* колумниста, и то сам остао до данас.

„Индексово радио позориште“ је деведесетих година емитовало звучни одломак из култног филма *Повраћак ошћисаних*. Група партизанских илегалца путовала је преобучена кроз ратну Србију за окупирани Београд. На путу су упали у комунистичку заседу:

– Предајте се издајници српскога народа! – викао је командир Уча са свог положаја.

– Наши су! – радосно је, сакривен иза црне лимузине, поскочио лажни Недићев министар кога је глумио Паја Вуисић. – Језик им познајем.

Последња реченица била је поента емитовања овог одломка.

После промена из 2000. издаја је избрисана из српских закона. Замењена је кривичним делом угрожавања уставног поретка или територијалне целовитости Србије. Издаја је, међутим, остала актуелна у свим својим врстама. У овој књизи ћемо зато говорити о издајама у најширем смислу – државној, политичкој и личној – које су, уосталом, неразлучиве.

Аутор

АТИНА И КИНА

ЦЕЗАРА УБИЛИ У СЕНАТУ

Издаја и отпадништво стари су колико и људска заједница, старији од државе какву познајемо од давнина. Највећа казна за праисторијског човека био је изгон из племена. Зар није Бог тако казнио Каина, првог знаног братоубицу, прогнавши њега и његов род? Ако је поред добра увек морало постојати зло као његова супротност, апостаза је једнако непрекидно постојала уз веру, а издаја уз уверења и родољубље.

Издаја је била пут да се прекрате владавине свемоћних владара Старог истока. У трећем миленијуму пре Христа заверили су се супруга и великодостојници харема једног од најславнијих фараона Новог египатског царства Рамзеса Трећег, савременика Тројанског рата. Ефијалт је за обећани новац одао Персијанцима богазу преко планине, па су опколили спартанске браниоце Термопила 480. године пре Христа. Атињане је у епском

рату са Спартанцима издао талентовани Алкибијад, а исто то се догодило и Римљанима када је непријатељима прешао војсковођа Кориолан. Цезара, најмоћнијег политичара и уз Александра Великог највећег војсковођу антике, убили су у Сенату његови донедавни приврженици.

Исуса, Божијег сина, убили су Римљани, након што су га на смрт осудиле јеврејске вође и мноштво, али не пре него што га је издао један од апостола – Јуда Искариотски. Није необично што је и пре него што је постало државна религија Римског царства, хришћанство ушло у столетне сукобе, такозване христолошке распре. Први међу отпадницима од православног учења, египатских презвитер Арије, третиран је у доцнијим епохама као личност која не завређује да буде споменута. Место у енциклопедијама није добио, док његова јерес (аријанство), напротив, јесте. Средњовековне владаре најчешће су збацивали сродници и дворјани. У том друштву, које је „подражавало Христа“, издаја је била централни злочин који је некако био и очекиван, у мери у којој је ужасавао. Није чудо да је Данте Алигијери и деветом кругу, на дну јаме Пакла, видео само двојицу – Луцифера, анђела који се одметнуо од Бога, и Брута, који је издао заштитника и пријатеља Гаја Јулија Цезара. Средњи век донео је и страшне казне за акт издаје. Посебно је важна и дуготрајно примењивана казна за велеиздају у Енглеској – од 13. до 19. века.

Верски ратови с почетка Новог века додатно су проширили појам издаје, дајући му непосредну верску димензију. Коначно, револуције у Енглеској (1642-1649) и Француској (1789-1799) омогућиле су до тада невероватно – да миропомазани и крунисани краљ може бити третиран као издајник и погубљен. Народу више није било могуће наређивати у Народној скупштини – да на овом месту парафразирамо грофа Мирабоа – национализам је постао

идеологија демократије. Рођени су издајници нација, понекад су и они били слободоумници. „Дрхтите, тирани и издајници!“ загрмела је Марсељеза, прозавши по имену и прославивши по злу генерала Франсоа Клода маркиза од Бујеа, вођу ројалиста одговорног за неуспех бега краљевске породице из Париза. Појава тоталитарних идеологија, које ће обележити 20. век, довела је до новог тумачења појма издаје. Класе и расе на чијим су борбама почивали комунизам и националсоцијализам имале су природне непријатеље међу становницима исте државе и припадницима једног истог народа. Издаја је сурово кажњавана, понекад и колективно. Поново су пронађени архииздајници, по судбини и односу сличнији јеретцима из времена инквизиције или првих векова хришћанства.

Протеклих педесет година донеле су глобалну идеолошку демобилизацију. Хладни рат је мирно завршен, издајници су помиловани, многи међу њима су зарадили на мемоарима. Чинило се да ће прокламовани крај историје довести и до краја идеологија. У појединим државама сама помисао на издају асоцирала је део слободоумних људи на некакве недемократске стеге. Када се током деведесетих година 20. века српски народ нашао у ратовима за наслеђе разбијене југословенске државе, власти у Београду су редовно препознавале „издајнике и стране плаћенике“, али су често међу њих сврставале и грађане који су им само били у опозицији. Суђења за издају била су ретка, а пресуде су изостале, што говори о томе да је српско друштво тог времена макар по том питању било део европског тренда. Онда се историја, ако већ није васкрсла, „вратила са деценију дугог одмора“, лишена новог почетка. После напада на Њујорк 11. септембра 2001. донесен је Патриотски закон, међу непријатељима САД и савезника препознати су и „издајници“,

какав је био добровољац код талибана Џон Вокер Линд. У ратовима на Блиском истоку и на простору бившег Совјетског Савеза реафирмисани су стари модели издајника, а с њима и читави „отпаднички“ народи. У рату у Украјини целокупно вођство партија руског народа препознавано је од власти у Кијеву и политичког запада као „издајничко“. Чак је и њихов назив прилагођен – они у свести западних медија не могу бити Руси одани матици већ „проруски“. Проамеричка организација у Београду сачинила је списак руских агената, српских издајника, а аутор ове књиге је на прилично ниском 64. месту.

Спасао Рим, па убијен

Још су у древној Месопотамији цара Римуша (2313-2305), наследника моћног акадског владара Саргона, убили великодостојници („слуге његове куће“) разбивши му главу тешким печатима које су дужили. Била је то једна од најранијих потврђених издаја. У старом Египту није постојао термин за издају. Означена тек као злочин вредан смрти, забележена је у 12. веку пре Христа када је једна од супруга Рамзеса Трећег одлучила да убије фараона како би на престо довела свог сина Нтавара. Завера је разоткривена, а учесници су погубљени. Тела оних који би се огрешили о фараонову личност нису могла имати гроб, због чега су бачена у Нил. У цивилизацији која је била толико окренута припремама за загробни живот, оваква казна свакако је била изузетно сурова.

Када је уочи епског рата против Персијанаца неки Кирил одлучио да се потчини захтевима персијског цара Ксеркса, Атињани су га каменовали, док су Атињанке исто учиниле с његовом женом. Њихова тела бачена су изван граница Атике и остављена несахрањена. Паусанија пише како је иста казна снашла аристократу Аркадије, области на

Пелопонезу, кад је Спартанцима одао неке државне тајне. Атињани су поједине издајнике убијали гладовањем или су их у зашивеној врећи бацали у море. Обичајима предано и боговима одано хеленско друштво држало је до предачких обичаја. Када је крајем 7. века Килон покушао да узурпира власт у Атини и успостави тиранију, аристократи и народ су га спречили и протерали. Део превратника потражио је уточиште у једном значајном храму. Када су их, иако су се конопцима везали за жртвеник и тако изашли у споразуму са опсадницима, ипак поубијали, народ је због тога осудио на прогонство чланове аристократског рода Алкмеонида. Тако је настала позната *Килонска клеџва*. Управо око питања сахране осуђених за издају је и настало једно од најузвишенијих питања моралног избора и жртвовања светске књижевности, реч је о храброј и кобној одлучности Софоклове Антигоне да сахрани брата.

За време Пелопонеског рата (од 432. до 404. пре Христа) до изражаја је дошла једна необична особина неких од издајника. Баш као и анђеолопадник Луцифер, и издајници су понекад талентовани и истакнути људи које су неразумевање моћника или сујета учинили незадовољним у мери да због гордости презру отаџбину. Такав је био атински политичар Алкибијад, који је након лажних оптужби за светогрђе напустио атинску експедицију на Сицилију и пришао традиционалним непријатељима Спартанцима. У војсци Пелопонеског савеза постао је војсковођа и кључно је допринео поразу својих сународника у великој и злосрећној Сицилијанској експедицији. Али док су његови ривали који су водили Атињане на Сиракузу и њене савезнике поубијали, а преживели војници пропадали робујући у рудницима, немирни Алкибијад се помирио с родним градом. Опет му је поверена команда! Чак је 411. пре Христа

однео победу над Спартом код Абидоса. Тријумфално примљен у свом граду, доживео је амнестију и рехабилитацију, али његова војска је убрзо поражена, па се поново нашао у прогонству. Од Спартанаца бежи у Персију, али његови душмани успевају да га убију 404. – године коначне победе у Пелопонеском рату.

Поједини историчари данас сумњају да је Гај Марције Кориолан уопште постојао. Антички историчари га спомињу тек два столећа након његовог наводног века. Овај патриције је, у првим деценијама републике, упркос својим талентима и заслугама у сукобу патриција и плебејаца био неправедно осуђен због наводне проневере. Пребегао је римским суседима и непријатељима Волосцима, чији је велики град некада освојио и по њему добио надимак. На челу војске некадашњих непријатеља Кориолан је дошао под Рим. Млада република нашла се у смртној опасности. И тада, у одлучном часу, пред отпадника су ступиле његове мајка и жена. Молиле су га да повуче војску и спасе дом свога рода и огњиште предака. Кориолан је коначно преломио и попустио, Рим је спасен, а њега су нешто касније погубили незадовољни Волосци. Кориоланова издаја постала је тема каснијих векова као прагматично отпадништво најбољих. И данас смо му сведоци у индивидуалистичкој, егоистичној и деидеологизованој политици. Кориолан је до данас један од најпознатијих издајника у историји, он је тема знамените Шекспирове драме, а у једном од новијих филмских остварења, сниманих у Србији, глумио га је српски грађанин и холивудски глумац Ралф Фајнс.

Око издаје Цезара, највећег војсковође и владара римске историје, јавља се још једна контроверза. Да ли је могуће издати издајника? Оног који, како је написао велики српски песник Војислав Илић, „прљавом руком бешчисти

грађанску тогу“. Један од предводника завере Марко Јуније Брут носио је презиме Луција Јунија Брута, који је више од четири века раније стао на чело патриција који су свргли краља Тарквинија Охолог и срушили монархију. У каснијим вековима на Брута, Цезаровог убицу, учени људи ће гледати неретко и са дивљењем, ипак, савременици у Риму већином су са гнушањем примили вест о погибији народног добротвора и великог војсковође кога су у светињи Сената, ненаоружаног, убили до тада гласни пријатељи, међу којим је било оних који су му дуговали живот. Народ није стао уз „тираноубице“ већ је плакао на Цезаровој сахрани. Баш као што је светина само две године раније ронила сузе уместо да кличе након што је угледала слику самоубиства Цезаровог непријатеља Катона Млађег када је Цезар славио тријумф у грађанском рату (била је то до тада незамислива новина да се слави смрт римских грађана). Брут је зато постао симбол за издајника. Историчари су Цезару нетачно приписали да је последњим дахом свог убицу назвао сином, чудећи се што и он учествује у атентату. Зато се и нашао на дну Дантеовог пакла.

И Исуса издали

Долазак средњег века прошао је у спајању грчко-римске и јудео-хришћанске културе. Ова друга донела је слику двојице издајника који ће обележити не само наредни миленијум већ и векове који ће уследити. Према хебрејским веровањима, управо је најбољи међу анђелима отпао од Бога. Сатана је остао као симбол пада који ће људи понављати од Адама до наших дана, само са мање успеха. Издаја је била уз скуте и Исуса, Божијег сина. Један од дванаесторице његових апостола Јуда Искариотски издао је свог учитеља. Јеванђелисти нису сагласни око мотива, али се тридесет сребрњака које је према неким од

њих добио до нашег времена спомињу као малена надница за неописив злочин и грех без искупљења. Логично, и хришћанство је као религија добило свог Луцифера и Јуду. Био је то египатски презвитер Арије. Арије је полазећи од монотеистичког концепта о постојању једног Бога тврдио да је Исус Христ, упркос свему, само човек. Подржан од римских царева, Арије је ипак остао у мањини на Никејском сабору, првом од седам васељенских окупљања на којима ће Хришћанство током четири века дефинисати своје учење. Иако временом сузбијено и проказано, Аријево учење је у наредним вековима имало велики значај, будући да је његов ученик Вулфила превео *Библију* на готски језик. Аријанство се тако проширило међу Германима, осим судбински Франака, доведши до вишевековних заплета у већем делу Западне Европе. Из те борбе је необичним низом последица настао и најважнији христолошки спор, на којем је средином 11. века коначно утемељен раскол између католицизма и православља.

Средњовековни владари Хришћанства видели су себе као Божије изасланике на земљи, међу њима је била мода подражавати Христа. Издаја је кажњавана најтежим казнама. За издају је био оптужен и Боетије, римски патриције рођен у време када је већ био свргнут последњи цар Запада Ромул Августул. Западно Римско царство убрзо се претворило у државу Острогота. Ипак, римски патрицији задржали су власт и повластице и у новој краљевини. Умни Боетије и његова два сина постали су конзули. Ипак, двадесетих година 6. века, док је радио на споразуму између папске столице и Цариграда, Боетија су оптужили за издају. Највећи остроготски краљ Теодорих Велики наредио је да Боетије буде заточен у граду Павији. Ту је до краја написао *Ушеху филозофије*, један од најзначајнијих филозофских списа у историји, који је

много утицао на западног средњовековног човека и, како тврде поједини историчари филозофије, више од миленијума раније најавио доба разума. Боетије је напоследку убијен, верује се да му је око чела обмотан конопцац, па затезан док му очи нису испале, а лобања пукла.

Бугарски кан Борис је крајем 9. века увео хришћанство у својој држави и повукао се с власти. Наследник Владимир вратио се древним боговима. Стари владар се вратио на престо, као жртва његовог гнева пао је кан Владимир, али и педесет бојара заједно са својим породицама.

У време када је после преласком из Меке у Медину започео борбу за Ислам и стварање арабљанског царства, пророк Мухамед покушавао је да придобије јеврејска племена Арабијског полуострва за нову религију. Одбијен је пре свега због неподударности новог учења с Тором. Ипак, једно од племена је, и даље одано јудаизму, подржавало Мухамеда у његовој борби. Бану Кореиза је, међутим, постала пример обрачуна Мухамеда са „издајницима“. Наводно је анђео Џибрил посетио пророка и наложио му да нападне своје иноверне савезнике. За разлику од других племена која су протерана, Бану Кореиза је 627. године стављена под опсаду. Арабљани нису прихватили споразум и када су се Јевреји безусловно предали, поглавар једног јеврејског племена позван је да им суди. Пресудом су масакрирани сви, више од 600 мушкараца из Бану Кореиза, док су жене и деца претворени у робље.

Сечење на комаде

У древној Кини издаја је кажњавана необичном колективном казном „девет рођака“. Кажњавани били не само осуђени издајници већ и њихове породице и рођаци. Код нас би рекли до „деветог колена“, али то се пре свега односи на будућа или прошла

поколења, а не на сроднике савременике. Казна је извршавана сечењем осуђеника на комаде. Та страшна казна примењивана је све до почетка 20. века у Кини, Кореји и Вијетнаму. Сматра се да је ова казна трајала петнаест или двадесет минута, а да су породице подмићивале крвнике да усмрте кажњеника убодом у срце. Ипак, било је примера да цареви нареду да кажњавање траје и по три дана. Јуан Шонгуан (1584-1630) био је генерал и политичар који је бранио династију Минг од упада Манџураца. Када је после две победе поражен, цар му није узео као олакшавајућу околност чињеницу да непријатељ није успео да опседне Пекинг. Шонгуан је осуђен за издају, сечење је трајало пола дана пре него што је несрећник престао да јауче. Становници Пекинга су толико били нахушкани на дојучерашњег јунака да су са губилишта узимали комаде његовог меса како би их јели. Манџурци су касније успели да заузму Кину и на престолу ће све до 1911. седети њихови сународници из династије Минг. Већина савременика славила је Шонгуана и туговала за њим, данашња Кина обележила је његов гроб и слави га као родољуба.

У Јужној Америци је почетком 15. столећа настало царство Инка. Ова необична држава, која је на територијама андских висоравни окупила чак пет милиона поданика на разуђеним областима уз обале Тихог океана које су се на врхунцу славе, у наредном веку, простирале на два милиона квадратних километара (двадесет три Србије), створила је сложени систем транспорта, изградила путеве и развила државну управу, а да није употребљавала писмо нити је користила метална оруђа. Смрћу су у царству Инка кажњаване убице чији су мотиви били крађа, враџбине или издаја.

И краљ пао

Свакако најзанимљивије решавање питања издаје везано је за енглеску краљевину. Од 11. века ова држава грађена је у континуитету закона и установа. Од времена кажњавања последњег велшког поглавара (касније ће ова титула прећи на престолонаследника Енглеске и Уједињеног Краљевства), казна за издају била је да осуђеник буде „обешен, дављен и рашчтворен“. Велшки принц Давид Гвинед је био прво обешен, али је са вешала скинут пре него што се удавио или му је био сломљен врат. Онда му је целат распорио трбух, извадио црева и одсекао гениталије. Коначно му је, безмало мртвом, одрубљена глава. Секиром су одсечени делови трупла и послани на разне стране краљевства да буду јавно изложени. Тако је 1326. кажњен миљеник Едварда Другог Хју Деспенсер Млађи. Његово језиво погубљење на високим мердевинама, пред мноштвом у којем је била и крвожедна краљица Енглеске, постало је касније инспирација уметницима све до аутора серије *Игра њресџола*. У време верских сукоба овако су убијани и они који нису били спремни да прихвате вођство Хенрија Осмог над црквом и његову супремацију у верским питањима. Није зато чудо што тешко болесни Хенри, коме је повређена нога годинама трулила због гангрене, није доживео ампутацију. Нико од многобројних лекара, који су приказани и у позадини његових портрета, није смео да „подигне нож“ на суверенову ногу јер би од бола полудели тиранин могао да их пошаље на губилиште, где би их мрцварили пре болне и агоничне смрти. Регулисана средином 14. и 17. века, издаја је показивала крајњу суровост и велику бруталност енглеског друштва већ и у случају самог суђења. Оптуженима, наиме, током првих пола миленијума судске праксе није дозвољавано чак ни да имају адвоката. Почетком 17. века

узаврели сукоби између протестаната и католика довели су до завере Гаја Фокса. Овај католички фанатик, који је годинама ратовао на страни Шпаније у Европи, сплео је мрежу завере да подруме Парламента напуни буради-ма барута, чијом експлозијом је требало да буду побијени краљ Џејмс Први и протестантски парламент. Много људи је укључено у сложени наум, свако је познавао неког од посланика, па је једно анонимно упозорење довело до разоткривања завере и хапшења Гаја Фокса, који је под мукама одао саучеснике. Сви који нису изгинули уморени су грозном смрћу намењеном издајницима, осим Гаја Фокса, коме је из неког разлога учињена милост, па је на почетку извршења усмрћен вешањем.

Ипак, Енглеска је била и прва западна држава у којој је суђено миропомазаном и крунисаном краљу – Џејмсовом сину Чарлсу Првом. Краља су после година ратовања парламенту предали његови шкотски савезници. Он је суђен и коначно му је на јавном погубљењу одсечена глава. Када је 1660. рестаурација омогућила краљевом сину и имењаку Чарлсу Другом да се домогне власти, свих педесет потписника ове пресуде постали су намах издајници. Први човек енглеске републике (Комонвелта) Оливер Кромвел ископан је из гроба, па су га мртвог казнили као издајника. Већина потписника побегла је у европске земље и у Нови свет. Класичном казном за издају кажњена су њих седморица. Међу „обешеним, дављеним и рашчетвореним“ био је чак и краљев адвокат Џон Кокс. Ова језива казна биће досуђивана наводним и правим издајницима, понекад и племенитог рода, све до прве половине 19. века! У Лондону је последњи на овај начин погубљен Церемаја Брандет, осуђен за хајдучију и побуну. Било је то свега неколико година пре него што је призор осакаћених учитеља учесника Чарапићеве завере

у Аустрији и широм Запада Србе представио као дивљаке (о чему је било речи у књизи *Убисива у српској историји*). Ова казна је остала на снази све до 1860-их година.

Издаја нације

Издаји Бога и суверена прикључена је, после грађанских револуција из 17. и 18. века, и издаја нације. Било је то доба када је макијавелистичка доктрина о „циљу који не бира средства“ изашла из магли верских уверења. И то ново време дало је издајнике. Поред споменутог племића опеваног у Марсељеци, против револуционарне Француске окренуле су се њене велике војсковође маркиз Де Лафајет и генерал Димурије. Уочи свргавања краља Луја Шеснаестог 1792, Лафајет напуштен од армије прелази непријатељу. Овај „Јунак два света“, Вашингтонов пријатељ који је учествовао у Бици за Јорктаун и аутор Декларације о правима човека и грађанина, биће неко време заточен као револуционар, али ће у каснијим деценијама с позиција либерала и демократе учествовати у превирањима 1815. и 1830. године, када ће као старац опет водити гарду ради обарања ауторитарне монархије. Димуријеа, победника интервенционистичких трупа, револуционарни Конвент навео је да се побуне, али је његова војска устала против њега. И он је морао да побегне непријатељу. Као издајник је погубљен и Наполеонов маршал Неј, који се заклео краљу Лују Осамнаестом, али је своје цару пребегао чим се сусрео с његовом маленом војском којом је са Елбе био пошао на Париз.

Време нације довело је до нове збуњености. Да ли је могуће било издати Бога и његовог помазаника, а бити веран народу? Ко је одређивао „верност нацији“? Шта је било најзначајније да би се оправдао назив патриоте? Ако је национализам идеологија демократије, онда је

воља већине његов крајњи тумач. Ко ипак тумачи већинску вољу сувереног народа? Владавина над народом, посебно у условима демократског опредељивања бирача које је могуће обманути или поткупити, довела је до нове афирмације прагматизма и користољубља. Зато је велики француски државник Таљеран, који је током дуготрајне каријере био у владама краљевине, револуције, републике, царства, па поново краљевине, и изрекао ону славну мисао према којој је „издаја само питање датума“.

Развој науке довео је током 19. века до појаве атеизма – борбеног одбацивања религије. Достојевски је пак приметио како је „када Бога нема, све дозвољено“. После бојажљивих одбацивања религије из Времена разума, дела Ничеа, Дарвина, Маркса у 19. и Фројда у 20. веку довела су до тога да читаве идеологије заснивају своја уверења на негирању Бога и прогону верних. Двадесети век – доба идеологија – притом није укинуо издају, напротив. Тоталитарне идеологије комунизма и нацизма истакле су оданост класи и раси. Ту су издајници постали чак и доскоро најзначајнији припадници пантеона нових световних религија.

Први људи тоталитарних режима постепено су боготворавани. Након што је тешко рањен у атентату који је извршила Фани Каплан, Лењина су бољшевичке новине постепено претварале у божанство. Писано је о његовој „светој крви“, врлинама и особинама које су му помогле да преживи наводно смртоносни хитац. Ипак, највећи непријатељ совјетског режима нису били ни цар ни бели генерали. Раније отпаднике из странке заменио је универзални издајник. После година колективне владавине, на челу Совјетског Савеза учврстио се Стаљин. Његовом највећем противнику Лаву Троцком дозвољено је да побегне из земље. Мржња према њему била је толика да је прогон његових присталица

постао глобалан, раширивши се од Сибира до Шпаније и одатле до Сједињених Држава. Троцки је коначно брутално убијен у атентату извршеном у Сиудад Мексику, али су троцкисти осуђивани чак три деценије касније широм комунистичког света. У *Великој совјетској енциклопедији* постојала је одредница „троцкизам“, али не и „Троцки“... Тоталитаризам је довео и до позитивног моралног одређења издаје у одређеним околностима. Издати тоталитарни режим постало је оксиморон – издаја зла. Књижевник Томас Ман је некада делио одређена уверења нациста, али је устао против режима, избегао из Немачке и беспштедно га критиковао, чак и ако је тако помагао ратни напор оних који су убили шест милиона његових немачких сународника. Немачка је, макар и у нередовним околностима и притиснута неправдом, изабрала власт која је извршила Холокауст и започела светски рат, па су велике ратне немачке жртве у ствари тумачене као последица њеног деловања.

Немачке и руске освете

Најбољи пример издаје у Другом светском рату вероватно није онај по коме данас зовемо издајнике и сараднике завојевача – Видкун Квислинг, норвешки политичар који је упркос ниској популарности стао на чело окупационог режима у својој земљи, а после рата је због тога и погубљен. Чини се да су много далекосежније и индикативније судбине фелдмаршала Паулуса, генерала Власова и енглеског фашисте Џона Емерија. Јер, док је Квислинг постао симбол човека који је из идеолошких разлога издао чак и своју домовину и народ, па је упркос свему остао одан немачкој нацистичкој окупацији све до самог краја, не схватајући шта је учинио чак и када су га водили на погубљење, судбина

споменуте тројице некако је више утемељена у традицији издајника.

Фридрих фон Паулус био је професионални немачки официр који се постојано и упорно успињао у хијерархији реформисаног нацистичког Вермахта. Када је пролећа 1942. започела последња офанзива сила Осовине, тада на југ Совјетског Савеза, Паулус се нашао на челу Шесте армије чији је циљ био да се пробије у само средиште совјетске државе. Око Стаљинграда, града који је имао значај за Стаљинову каријеру током Првог светског рата (тада се звао Царичин), али је овом приликом имао далеко већи симболички него стратешки значај, развила се током четири месеца вероватно најтежа и најбеспощеднија битка у историји. Паулусову армију су напослетку опколиле вишеструко надмоћније совјетске снаге. Настала је борба на живот и смрт, у којој су опкољени најзад доведени на ивицу потпуног уништења. Хитлер је захтевао да борба буде настављена до пропасти, а Паулуса је унапредио у фелдмаршала, налажући му тако и посредно да се убије како не би био заробљен. Немачки фелдмаршали до тада, говорила је традиција, никада нису постали плен непријатеља. Паулус је на крају, негде на дан доласка нациста на власт десет година раније, ипак одлучио да се преда, и то не међу последњима у својој армији. Тада је настала прекретница у светском рату између осталог и због тога. За Стаљина је Паулус био највећи ратни трофеј. Одбио је да замени свог сина за њега, наводно тврдећи да се „поручник не мења за фелдмаршала“. Паулус у заточеништву није мучен језивим мукама, као што је Хитлер предвиђао. Напротив, он је постао део „Националног комитета за слободну Немачку“. Осуђен и проказан у својој земљи, ослобођен је из заробљеништва тек после Стаљинове смрти и послат у Демократску Немачку Републику.

Тамо је помагао устројству војске. Жена му је у међувремену умрла у Западној Немачкој. Никада му није било дозвољено да се врати кући.

И генерал Андреј Андрејевич Власов је у ратном поразу Црвене армије 1941. доживео потпуни душевни преокрет. Одликовани генерал, храбар и одан, у оним смутним данима када се захваљујући лошим наређењима и немару претпостављених Москва нашала угрожена од трупа Осовине, претрпео је потпуни слом. Упорно се бранећи, напослетку је заробљен. Већ тада су га његова збуњеност, незадовољство и огорчење навели да одбаци свој дотадашњи живот и уверења. У заробљеништву је врбован на страну Вермахта. Његова замисао је била да од заробљеника створи руску контрареволуционарну војску, помогне обраћу комунистичког режима и под заштитом Трећег рајха створи нову руску државу. Оваква замисао била је у потпуности у супротности с нацистичким програмом и идеологијом. Иако су поједини команданти Вермахта и министар задужен за освојене области – мало утицајни, секундарни идеолог нацизма Алфред Розенберг – покушавали да макар у првим фазама искористе све унутрашње непријатеље совјетског режима и створе некакве ефемерне сателитске државе, Хитлер је овакве замисли одлучно и сместа одбацивао. За њега је територија Совјетског Савеза требало да постане немачка верзија Дивљег запада, простор за насељавање. Домаће становништво ваљало је свести на 10-15 одсто предратног броја немоћних и у резервате сатераних робова. Планирано је да Москва и Лењинград буду претворени у језера, а граница с Јапаном би напослетку досегла 70. степен географске дужине, крећући се шире од сибирске реке Јанисеј – од Северног Пола до Шри Ланке. Ипак, ако је Совјетски Савез у Црвену армију мобилисао 10 милиона својих грађана,

око милион њих, међу којима су многи били Руси, ратовало је на страни Осовине. Руска ослободилачка армија генерала Власова, иако бројна, праћена је неповерењем и неодлучношћу Вермахта, због чега није имала веће војне успехе. Када су савезници коначно на крају рата заробили последње остатке војске сила Осовине, Власова су поред неколико десетина хиљада његових присталица предали Совјетима. После бруталног мучења Власов је обећан. За многе Русе, посебно званичнике, он је данас симбол издајника, па је амбасадор Руске Федерације Конузин 2010. приликом посете београдском Институту за савремену историју уз приличну нелагоду питао зашто српски историчари раде на рехабилитацији генерала Драгољуба Михаиловића када је реч о једном балканском Власову.

Николај Толстој, руски емигрантски писац, осуђен је у Британији по приватној тужби на велику новчану глобу зато што је писао о томе како је британска војска предала Совјетима руске антикомунисте, сараднике нациста који су им се с поверењем предали, а након изручења били брутално убијени. И у остарелој империји, која „непријатеље купује, а савезнике издаје“, у време њеног највећег рата било је оних који су одабрали издају. Џон Емери је био син угледне породице, отац му је био Лиополд С. Емери, посланик у парламенту и министар у више кабинета. Можда под сенком угледа породице и оптерећењем очекивања, Емери је од ране младости пролазио кроз разне невоље, избацивали су га из школе, а описиван је и као најгоре и најтеже дете. Преселио се у Француску, где је покушавао да се бави филмском индустријом. Живео је нестално, а оцу се обраћао за новац како би издржавао своју растрошну супругу, бившу проститутку. Упркос свему, неколико година пре светског рата, у 24. години морао је да прогласи банкротство.

У Француској је постао део фашистичких кругова. Мржња према комунизму била је толика да је сматрао оправданим да приступи разним организацијама и узме учешће у Шпанском грађанском рату на страни франкиста. До коначног прелома дошло је за време окупације Француске. Емери је ступио у немачку службу иако му влада у Вишију није дозвољавала да напусти њену зону. Коришћен је у пропагандне сврхе, а пред крај рата је учествовао у организацији Британског слободног корпуса, неуспешног настојања да међу заробљеницима буде формирана британска фашистичка војска. У томе није имао много успеха, мобилисао је свега неколико десетина војника. На крају рата Емери је заробљен у Северној Италији. Пребачен је у Британију, где му је суђено по осам тачака за велеиздају. Занимљиво је да је његова породица настојала да га спасе смрти. Отац, који је живео још десет година, тврдио је да Џон Емери пати од менталне болести, а његов брат Џулијан настојао је да докаже да је он шпански држављанин, због чега није могао да почини издају. Емери је, међутим, признао злочин, па је осуђен на смрт и обешен. Џулијан Емери је касније постао посланик, а седамдесетих година и министар у британској влади.

Као што смо на почетку овог поглавља видели, ни наше време није остало без издајника. Мали народи, посебно они у Европи, Африци и Латинској Америци који су под снажним утицајем великих сила, не могу себи да приуште пизму великих. Поред Сједињених Држава, Руска Федерација и НР Кина прогониле су оне које су сматрале издајницима. Руси су своје наводно тровали, а ако би их се докопали, затварали су их у Поларном кругу. Ипак је и даље читава једна јединица добровољаца окупљених у Руском добровољачком корпусу, састављена

претежно од крајњих десничара, после фебруара 2022. ратовала против војске своје државе на граници са Украјином. Тамо се, под командом навијача и неонацисте Дениса Јевгењевича Капустина, око две стотине добровољаца бори против Војске Руске Федерације и донбаских република.

Владимир Кара-Мурза је новинар и политички активиста, он је од 2000. године, као двадесетогодишњак, почео да учествује у кампањама против власти Руске Федерације. Током четврт века кандидати које је подржавао били су сузбијани, обесправљивани и на изборима поражени. Његов шеф Борис Њемцов убијен је на улици, у атентату. Блиско је сарађивао са америчким сенатором Макејном, једним од најагресивнијих протагониста америчког империјализма, који је још 2011. најавио тријумф обојених револуција у Техерану, Москви и Пекингу, због чега му је додељено важно место у церемонији сенаторове сахране. Кара-Мурза је 2015. био отрован. Једва је преживео. Када је фебруара 2022. Војска Руске Федерације ушла на територију Украјине, Кара-Мурза је остао у Русији. Након што је владу Русије назвао „режимом убица“, а пред Представничким домом Аризоне одржао говор у којем је осудио напад Русије на Украјину, Кара-Мурза је ухапшен и суђен због сарадње с непожељним организацијама, ширења лажних вести и издаје. Априла 2023. осуђен је на највишу казну за та кривична дела – на 25 година затвора.

БРАНКОВИЋ И ВАЗАЛИ

КАКО СУ СЕ СМЕЊИВАЛИ НЕМАЊИЋИ

Средњовековно друштво почива на односима владара и вазала према земљи и њима потчињеном сељаштву. Лична верност и традиционалне обавезе, често запечаћени заклетвом, основа су сложених односа како на европском Западу тако и у Византијском комовелту, којем је припадала средњовековна Србија.

Иако испрва сматрана остатком многобоштва римског времена, заклетва је постепено ушла у хришћански свет, њен номинални значај одржао се до наших дана. У цркви или поред ње заклетва је полагана тако што би онај који се заклиње подигао руку или дотакао мач. У свему су улогу имале свете реликвије.

Српско средњовековно писано право све до 14. века није обрађивало питање издаје. У појединим повељама краљева Драгутина и Милутина наводи се да краљевски